

TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU SÖYLEMİ: KIRILMALAR VE YANSIMALARI

DOÇ. DR. MUSTAFA YETİM

Uzman ORSAM

“

İslam kimliği ve bazı Türk grupların bulunması nedeniyle kültürel yakınlığımızın bulunduğu, tarihsel geçmişimizin olduğu ve enerjiyle diğer ticari kazanımlar açısından zengin potansiyelin yer aldığı bölge ülkeleriyle Türkiye arasındaki ilişkilerin bahsi geçen “bataklık” söylemiyle sınırlandırılması, bölge ve Türkiye arasındaki enerjinin uzun dönem ertelenmesine yol açmıştır.

”

Uzun yıllar mesafeli ve Soğuk Savaş sürecinde kesintili ilerleyen Türkiye’yle sınırlı sayıdaki Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin aktör, konu ve yaklaşım açısından Soğuk Savaş sonrasında çeşitlendiğini belirtmek mümkündür. Uzun dönem sadece Irak, İran ve Suriye hattıyla sınırlı kalan ve güvenlik merkezli gelişen Türkiye’nin bölgeye yönelik yaklaşımında Kıbrıs meselesinde yaşanan yalnızlığın itici gücüyle kısmi değişim yaşanmışsa da asıl ve radikal kırılmaların Soğuk Savaş’ın son dönemlerine doğru ve özellikle 2000’lerle birlikte görüldüğü söylenebilir.

Dolayısıyla bu yazıda kabaca Türkiye’nin geçmiş dönemde Ortadoğu yaklaşımını temellendiren bakış açısıyla sonrasında ortaya çıkan algılama biçimleri arasındaki farklılıklar kısaca özetlenmeye çalışılacaktır.

“ORTADOĞU BATAKLIĞI” SÖYLEMİNDE MESAFELİ DÖNEM

Terörizm, çatışma ve diğer olumsuz sembollerle eşleştirilen Ortadoğu bölgesine yönelik Türkiye’nin yaklaşımı, tarihsel süreçte önemli oranda güvenlik faktörleri etrafında şekillenmiş ve ilişkilerin diğer boyutları ikincil konumda kalmıştır. Bölgede istikrarsızlıkların ve sorunların olduğu gerçeği bir yana bölgedeki diğer potansiyelleri ihmal etme ya da iskalama durumuna yol açan bu genel bakış açısının Ortadoğu’da bölge dışı diğer aktörlerin daha etkin olmasına yol açtığı da altı çizilmelidir. Orta Asya, Latin Amerika, Afrika ve hatta Avrupa bölgesinde de iç savaşlar, terörizm, çatışmalar ve pek çok insani dramın görülmesine ve Ortadoğu’da önceleri Fransa ve İngiltere sonrasında Rusya ile

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Soğuk Savaş sonrasında diğer bölgesel-küresel aktörlerin etkin olma arzusuna rağmen Türkiye'nin bölgesel yaklaşımının, Oryantalist söylemde de öne çıkan ve Arap-Müslüman kimlikleri belirsizlik, geri kalmışlık ve çatışma eğilimi ile eşleştiren "Ortadoğu Bataklığı" mitinden etkilendiği gözlenmektedir.

Tarihsel, sosyal ve kolonyal boyutları bulunan ve İngiltere ve sonrasında ABD gibi küresel aktörlerce bölgeye müdahil olmada önemli söylem olarak değerlendirilen Ortadoğu'nun "bataklık, çatışma ve kaos" ürettiği "normalleşmesi" ve bunun sadece "doğal olarak", "özgür, ileri ve medeni" toplumlarca yani Batılı ülkelerce giderilebileceği şeklindeki emperyal söylemi Ortadoğu'ya yaklaşımı genel itibarıyla şekillendirmiştir. Tüm bu genel değerlendirmeler açısından bakıldığında, Türkiye'nin geçmiş yıllara dayalı yaşadığı tecrübeler ve uluslararası ortamda "inşa edilen" ve "normalleştirilen" Ortadoğu söyleminin, bölgeye yaklaşımın bazı iz düşümlerini oluşturduğu anlaşılabilir.

Bu bağlamda "bataklık" olarak mitleştirilen bölgeden riskleri engellemek amacıyla ilişkiler en alt düzeyde tutulmalı ve Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda gerekli görülen adımlar atılmalıydı. Sadece Batılı söylemle değil Batılı aktörlerin bölgeye yaklaşımına da entegre edilen politikalar çerçevesinde Kıbrıs meselesinde 1960'larda tecrübeye ettiğimiz yalnızlaşma sürecine kadar Batı'nın Ortadoğu politikaları önemli oranda onaylanmıştır.

İç siyasi tartışmalarımıza kadar sinen bu bakış açısı çerçevesinde

zaman zaman bazı değişim önerileri ve bölgede aktif ve etkin olma talepleri dahi "Ortadoğu Bataklığı" söylemiyle bir şekilde olumsuz sunulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan İslam kimliği ve bazı Türk grupların bulunması nedeniyle kültürel yakınlığımızın bulunduğu, tarihsel geçmişimizin olduğu ve enerjile diğer ticari kazanımlar açısından zengin potansiyelin yer aldığı bölge ülkeleriyle Türkiye arasındaki ilişkilerin bahsi geçen "bataklık" söylemiyle sınırlandırılması, bölge ve Türkiye arasındaki enerjinin uzun dönem ertelenmesine yol açmıştır.

DÖNÜŞEN SÖYLEM VE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU'YA YENİDEN DÖNÜŞÜ

1997-2002 yılları arasında dışişleri bakanı olarak görev yapan İsmail Cem ile Ortadoğu'ya yönelik bakış açısındaki kırılmalar yorumlanmıştır.

M R Ü K K A P I S I

Bölgedeki Arap Ayaklanmaları sürecinin bazı devlet yapılanmalarında çözümleri beraberinde getirmesi, Türkiye'nin enerji bağımlılığını aşma çabaları, uluslararası-ulusal kamuoyunun Filistin hassasiyeti ve sadece Irak merkezli değil Ürdün, Suriye ve Lübnan gibi bölgelerde Türk grupların konumları Türkiye'nin bu bölgede merkezi rol almasını zorunlu kılan faktörler olarak gelişmiştir.

2000'li yıllarda AK Parti'nin iktidara gelmesi ve sonrasında sırasıyla başbakanlık danışmanı ve dışişleri bakanı olarak görev yapan Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik adlı eserinde özetlenen yaklaşım Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımını şekillendirmiştir. Başbakanlık sürecinde de Türkiye'nin iddialı ve etkili aktör konumunu bölgede sürdürmesi gerekliliği bağlamında politikalar izleyen Davutoğlu döneminde Türkiye'nin bölgesel sorunlara müdahil olma durumu güçlenmiştir. Bu yaklaşımın Türkiye'nin Ortadoğu tutumunda rol olmasına zemin hazırlayan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise Ortadoğu'da artan Türkiye'nin askerî, siyasi ve ekonomik kapasitesinin daha fazla konsolide olması açısından hem Arap Ayaklanmaları sürecinde hem de sonrasında Ankara'yı merkez ülkelerden biri hâline dönüştürecek adımları atmıştır. Bu gelişmeler uzun yıllar "bataklık" ve "sorunlar yumağı" olarak algılanan ve dolayısıyla uzak durulması gereken böl-

geye yönelik değişen net paradigma ve buna bağlı olarak politika değişikliklerini göstermektedir. Ayrıca bölgedeki Arap Ayaklanmaları sürecinin bazı devlet yapılanmalarında çözümleri beraberinde ge-

tirmesi, Türkiye'nin enerji bağımlılığını aşma çabaları, uluslararası-ulusal kamuoyunun Filistin hassasiyeti ve sadece Irak merkezli değil Ürdün, Suriye ve Lübnan gibi bölgelerde Türk grupların ko-

numları Türkiye'nin bu bölgede merkezi rol almasını zorunlu kılan faktörler olarak gelişmiştir. Yunanistan, Fransa veya diğer bazı küresel-bölgesel aktörlerle çekişmenin ve rekabet alanının temel sahalarından biri olarak Ortadoğu bölgesinin ve bu bölgedeki aktörlerin ön plana çıkması pasif ve bu bölgeyi sorunlu olarak nitelendiren bakış açısının sınırlarını net şekilde ortaya koymuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin bölgeyi "bataklık" olarak gören ve bu çerçevede Batı'nın bölgeyi "sorunlu ve geri kalmış" şekilde "normalleştirerek" hâkimiyetine söylemsel zemin kazandıran yaklaşımıyla uyumlu bölgesel tutumundan uzaklaşması aynı za-

manda Batılı ülkelerle sorunlar yaşamasını da beraberinde getirmiştir. Sorunları ve çatışmaları olmasına rağmen ticari, kültürel, diplomatik ve savunma anlamında pek çok potansiyeli barındıran bölgeye yönelik Türkiye'nin farklı yaklaşım sergilemeye başlaması başta Fransa ve ABD olmak üzere bazı Batılı ülkelerle gerilim yaşamasına sebep olmuştur. Dahası Türkiye'nin önemli oranda sadece Irak, Suriye ve İran eksenli Ortadoğu yaklaşımının Körfez bölgesine ve sonrasında Kuzey Afrika'yla hatta bazı Afrika ülkelerine genişlemesi bu bölgeler arasında geçişkenliği ve Türkiye'nin belirli alanlarda başarı-kapasite artırımının bu bölgelerde aktif olmayla ilgili olduğunu doğrulamıştır.

Suriye-Irak merkezli gelişmelerde tahkim edilen askerî kapasite, Türkiye'nin Katar'da ilk bölgesel askerî üssünü açması ve Libya çatışmalarında Türkiye'nin desteğiyle saha gerçeklerinin değişmesi uzun yıllar bu bölgeleri "bataklık" olarak nitelendirip kendi çıkarlarını gerçekleştirme noktasında hâkimiyetini sürdüren başta Batılı aktörler

olmak üzere hem bölgesel hem de diğer alternatif aktörlerin Türkiye gerçeğiyle de karşılaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum Türkiye'yi Ortadoğu diplomasisinde merkeze taşıdığı gibi bölgesel dinamiklerin şekillenmesinde ve bölgedeki potansiyelin değerlendirilmesinde edilgen konumdan çıkarmıştır. Dolayısıyla söylem ve paradigma değişiminin Türkiye'nin Ortadoğu yaklaşımında görüldüğü üzere basit sonuçları değil hem bölge hem de Türkiye'nin bölgeye yöneliminde dönüştürücü etkileri olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak uzun yıllar farklı öneriler olmasına rağmen Türkiye'nin Ortadoğu yaklaşımının "bataklık" söylemi çerçevesinde şekillendiği ve bu durumun dönüşmesiyle değişen politika tercihlerinin geliştiği görülmektedir. Dolayısıyla pek çok açıdan incelenebilecek olan Türkiye'nin Ortadoğu'daki varlığı ve etkisinin değişen söylemin somut yansımaları açısından değerlendirilebileceği ve farklılıkların gözlemlenebileceği not edilmelidir. ■